

TOM LANOYE

VERLOREN

VADER

Bitter is de verbanning, nog bitterder is de terugkeer.

Klaus Mann in *Het keerpunt*

Toen mijn vader over zijn heldenfeiten tijdens de Tweede Wereldoorlog vertelde, vroeg mijn broer: wat deden al die andere soldaten ondertussen?

Louis Paul Boon in een niet-gedateerd interview

Dramatis Personae*

Huidige tijd

Victor Schepens *hoogbejaarde ‘weerstander’*

Hanneke Kester *jonge researcher*

Mo Vander Haar *jonge researcher*

Oorlogstijd

Victor Schepens *jonge ‘weerstander’,
ondergedoken na verraad*

Jean Schreiber *jonge diamantslijper,
ondergedoken na een razzia*

Giti Schreiber *zijn echtgenote,
ook ondergedoken na een razzia*

Het toneel bestaat uit drie locaties en vier tijdstippen.

- 1. In het heden — een barokke vergaderzaal in het stadhuis van een grote havenstad, een paar uur vóór het slot van een feestweekend ter herdenking van de WO II-bevrijding;*
- 2. in het verleden — de benauwde woonruimte van een onderduikadres tijdens WO II;*
- 3. weer in het heden — opnieuw de barokke vergaderzaal, nu vlak vóór het slot van het feestweekend;*

4. *nog in het heden — het officiële spreekgestoelte van de
Bevrijdingsfeesten*

**De jonge en de bejaarde Schepens worden gespeeld door
dezelfde acteur; Hanneke Kester en Giti Schreiber door dezelfde
actrice; Mo Vander Haar en Jean Schreiber door dezelfde acteur.*

EERSTE BEDRIJF

In de vergaderzaal (heden)

De jonge aspirant-journalisten zitten aan één kant van een lange vergadertafel — een antiek pronkstuk. Het plafond heeft eiken balken en vergulde ornamenten, de muren zijn versierd met schools aandoende historische taferelen die spreken van strijd en rijkdom, vanaf de middeleeuwen tot diep in het koloniale tijdvak.

Op het tafelblad, aan de kant van de journalisten, staan drie glazen, een karaf water en een kleine camera op een tafelstatief. Over de rug van een lege stoel hangt een regenjas. Op de achtergrond weerklinken flarden feestelijke fanfaremuziek.

De sfeer in het vertrek is geladen.

MO VANDER HAAR *na een lange stilte; fluisterend en pissig* Ik kan het me echt niet herinneren, beste Hanneke.

HANNEKE KESTER *na een pauze; eveneens fluisterend en pissig*

Wat nu weer niet?

MO VANDER HAAR Deze rolverdeling — wanneer hebben we die afgesproken?

HANNEKE KESTER Ik weet bij God niet waar je
't over hebt, beste Mo.

MO VANDER HAAR Ík kreeg amper de kans om een vraag te stellen
aan Schepens, en jij sprak niet met hem, je roosterde hem. Met
azijn en bitsheid vang je weinig vliegen.

HANNEKE KESTER We hebben generatiegenoten van hem ontmoet
in een half dozijn landen — zie jij hun trots bij hem terug? Hun
smart, hun verontwaardiging — hun blijvende betrokkenheid? Hij
zoekt naar zijn woorden als naar excuses.

MO VANDER HAAR Hij is de enige overlever van een kleine cel, al
zijn makkers zijn gefusilleerd of spoorloos verdwenen. Er ligt hier
een berg verdriet die man op te wachten — en dan krijgt hij jou
voor zijn kiezen.

HANNEKE KESTER Zo'n stuurse krotenkoker maakt mij
achterdochtig.

MO VANDER HAAR Wat voor een woord is dat — 'een
krotenkoker'!

HANNEKE KESTER Hij maakt je ook achterdochtig, ik ken jou goed
genoeg.

MO VANDER HAAR Wat ik voel is van geen tel. Ik stel vragen,
verifieer waar mogelijk en leg hoe dan ook vast. De conclusies
worden getrokken door anderen, later, op basis van álle
interviews. Als die rangorde jou niet bevalt, hadden we dat
stipendium van de Europese Commissie niet moeten accepteren.

HANNEKE KESTER *ze kibbelen steeds luider* Misschien moeten we ons werkstuk inleveren met een opheffende aanbeveling.

MO VANDER HAAR Ik ben benieuwd.

HANNEKE KESTER 'Bij het uitvoeren van onze opdracht is gebleken dat ze in wezen onuitvoerbaar is.'

MO VANDER HAAR Wil je mijn aanbeveling horen?

HANNEKE KESTER Laat me raden — 'deze miskleun is enkel en alleen te wijten aan mijn collega'?

MO VANDER HAAR Ik zal het iets hoffelijker formuleren.

HANNEKE KESTER Misschien kun je ineens ook verklikken dat ik mijn maandstonden had of zo?

MO VANDER HAAR Stel je niet aan.

HANNEKE KESTER Ik *bén* ongesteld.

MO VANDER HAAR Stel je niet aan!

HANNEKE KESTER Vroeger wist je dat soort dingen van me graag.

MO VANDER HAAR Vroeger is vroeger, en vroeger is voorbij.

HANNEKE KESTER Hier wordt het inmiddels alleen maar later. Van onze andere helden kregen we tenminste een paar dagen opnametijd.

MO VANDER HAAR Een paar uur is beter dan niets.

HANNEKE KESTER *ze ruziën nu voluit* Is dat echt zo, lieve Mo? Kunnen twee groentjes de balans opmaken van een verstoord leven? Meer dan een halve eeuw na dato?

MO VANDER HAAR Als wij die schaarse overlevenden nu niet aan het woord laten, verdwijnt hun verhaal mee het graf in. En wat

niet in de bronnen terechtkomt, had net zo goed niet kunnen bestaan.

HANNEKE KESTER Des te gemakkelijker kan die krotenkoker hier en nu bezwadden wie of wat hij wil. Zonder weerwoord! In het slechtste geval laten we ons misbruiken voor geschiedvervalsing of persoonlijke afrekeningen. In het beste geval maken we ons medeplichtig aan voorspelbare, sentimentele lulkoek. Herdenkingskitsch. De smeerolie van een wereldwijde commemoratie-industrie. Daar spelen jij en ik hier misschien in mee, lieve Mo. De Tweede Wereldoorlog als themapark, het verzet als variété, de Holocaust als musical. Ik heb weinig zin om in zo'n circus mee te draaien.

MO VANDER HAAR Heb dan de eerlijkheid om je boeltje te pakken en op te stappen. Mooi op tijd voor de parade van vintage-tanks en oldtimer-jeeps, nog gezwegen van het afsluitende vuurwerk-met-receptie. Ik leg het mijnheer Schepens wel uit als hij terugkomt van de wc.

HANNEKE KESTER *kijkt op haar horloge* Ben je zeker dat hij terugkomt?

MO VANDER HAAR Hij heeft zelf aangedrongen op dit... Pas op — daar is hij.

ze zwijgen en wachten met verkrampde glimlach en een rechte rug, allebei kijkend naar côté cour; flarden verwaaide fanfaremuziek dringen door van buitenaf, samen met een korte reeks feestelijke kanonschoten

MO VANDER HAAR Loos alarm. *vult hun waterglazen bij*

HANNEKE KESTER Wat doen we als hij niet meer op wil dagen?

Voor hem zijn jij en ik bijzaak — te elfder ure erbij geritseld. *haalt sigaretten uit haar handtas tevoorschijn*

MO VANDER HAAR Je mag hier niet roken.

HANNEKE KESTER *bergt de sigaretten weer weg* Misschien heeft hij helemaal de plaat gepoetst. Die man is opgegroeid in de jaren dertig! Allicht heeft hij een hekel aan optochten, marsmuziek en toespraken voor grote menigtes.

côté jardin: Victor Schepens op, verward om zich heen kijkend, aarzelend; hij komt langzaam en onzeker naderbij, niet opgemerkt door de researchers

MO VANDER HAAR Jij onderschat hoeveel inspanning zo'n interview kan kosten. Jetlag, vermoeidheid, de leeftijd... De confrontatie met je geboorteland, de stortvloed aan herinneringen, al die emoties tegelijkertijd...

HANNEKE KESTER Je vergeet er dan nog een.

MO VANDER HAAR *kreunt* Wat nu weer?

HANNEKE KESTER Zag je niet hoe hij keek naar mij? Van kop tot teen?

MO VANDER HAAR Stel je niet aan.

HANNEKE KESTER Ik was blij dat ik niet in mijn eentje naast hem moest zitten.

MO VANDER HAAR Als een oude man jou een onhandig complimentje geeft, ben je verontwaardigd. Geeft hij er geen, ben je verbolgen en wantrouwig.

HANNEKE KESTER Naar jou keek hij nog enger. *pauze* Wil je niet weten hoe eng?

MO VANDER HAAR Ik laat me door jou niet op de kast jagen.
Victor Schepens strekt zijn hand naar hen uit; geen van beiden merkt hem op

HANNEKE KESTER Alsof hij in gedachten jouw schedel al zat op te meten. En nog een paar andere dingen ook. *wijst op haar neus* Als je niet beter wist zou je denken dat hij aan de verkeerde kant heeft gestaan.

MO VANDER HAAR Dit is toch geen overdrijven meer? Jij zegt om het even wat om mij te stangen. Je hebt geen hekel aan hem — dit gaat om mij.

HANNEKE KESTER Rustig, Mootje — niet alles draait om jou.

MO VANDER HAAR Misschien moeten jij en ik ermee stoppen. Dit was van eerst af een slecht idee.

HANNEKE KESTER Samen uit, samen thuis!

MO VANDER HAAR Ik had moeten voorzien dat jij niet in staat zou zijn om je gekwetste ego te scheiden van je werk.

HANNEKE KESTER Ben jij wel zo objectief en boven alles verheven? *haalt de sigaretten weer tevoorschijn* Ik herkende jou amper — zo soft als jij je gedroeg, tegenover die ouwe knakker.

MO VANDER HAAR Je mag hier niet roken!

HANNEKE KESTER Jij wilt té goed je best doen, oog in oog met een patriarchale figuur die jij, om God weet welke reden, bij voorbaat klakkeloos bewondert. Bij een vrouw had je een heel andere toon aangeslagen. Betuttelend, sceptisch, overdreven minzaam...

MO VANDER HAAR Ik laat me niet opnaaien.

HANNEKE KESTER Hoe komt dat eigenlijk zo, beste Mo?

MO VANDER HAAR Probeer maar. Lukt niet.

HANNEKE KESTER Heb je dat meegekregen van moederskant?

MO VANDER HAAR Mijn God, mens! Ga je nu zelfs je liefdesverdriet proberen te culturaliseren?

HANNEKE KESTER Als er iets de moeite loont om te culturaliseren? Dan is het wel de liefde.

MO VANDER HAAR Nou! Ik zou de haat niet over het hoofd willen zien.

HANNEKE KESTER Nee — daar ben jij inderdaad flink mee bezig.

MO VANDER HAAR Ben ik daarmee bezig?

HANNEKE KESTER Je drie zussen hebben me altijd gewaarschuwd. Jij bent door je moeder opgevoed als een prins, met maar één toekomstige rol. Die van strenge vader. Het hoofd van de familie! Koning van de wereld! *steekt een sigaret op*

MO VANDER HAAR Ik heb geen lessen te krijgen van een verwend en enig kreng dat het niet gewend is om haar zin niet te krijgen, van mammié nóch van pappie.

HANNEKE KESTER Dat zijn vier negaties op een rij, niemand begrijpt nog wat je bedoelt.

MO VANDER HAAR Jij weet perfect wat ik bedoel.

HANNEKE KESTER Dat is dan ook de eerste keer.

MO VANDER HAAR Vertel mij wat.

VICTOR SCHEPENS *bij hen aanbeland; luid en smartelijk* Niet doen, kinderen!, niet weer...!

MO VANDER HAAR *schrikt; ze praten van hier af door elkaar heen* Mijnheer Schepens! — het spijt me zo...!

HANNEKE KESTER *dooft gegeneerd haar sigaret*

...Mijnheer Schepens!, u brengt ons aan het schrikken, sorry...!

VICTOR SCHEPENS ...Ik draag ook schuld hieraan — álle schuld...

MO VANDER HAAR ...Gaat u toch zitten...

HANNEKE KESTER ...We hadden u niet aan zien komen...

VICTOR SCHEPENS ...Ik had niet mogen weggaan...

MO VANDER HAAR ...U ziet bleek, gaat u toch zitten...

VICTOR SCHEPENS ...Maar niet doen, alsjeblieft — niet weer...!

HANNEKE KESTER ...Alles oké met u...?

VICTOR SCHEPENS ...Ik had gewoon moeten blijven...

MO VANDER HAAR ...Mijnheer Schepens, alstublieft...?

HANNEKE KESTER ...Gaat u toch zitten, kom!...

VICTOR SCHEPENS ...Niet zomaar jullie achterlaten, met elkaar...!

MO VANDER HAAR ...Is er iets wat we kunnen doen, zeg het maar...!

HANNEKE KESTER ...Voelt u zich wel goed, wat scheelt er...?

VICTOR SCHEPENS *streelt Hannekes wang; zij en Mo vallen stil*
Lief kind... Hoe gaat het nu, met u? *kijkt haar in de ogen* Mijn
schuld. Dat was het, altijd al. Nog één ding, slechts. Te doen. *kus*
op haar voorhoofd Niet doen. *gaat moeizaam zitten* Ik had nooit
mogen weggaan. Al die moorden, al die woorden... *lijkt te*
vechten tegen tranen Als je je eigen moedertaal zo lang niet hebt
gehoord? En dan plots weer? Dat is zo onbarmhartig. Op zich een
prachtig woord. Bijna zo mooi als 'verdonkeremanen'. Of
'konkelfoezen'. *bekijkt Mo* Het blijven wapens zonder dat we dat
beseffen. De eerste messen. Zelfs de grappen. Knuppels, met
spijkers bezet! *grijpt Mo's hand* Zinnen kunnen spijkerbommen
zijn. Tijdbommen — bermbommen. Waar zijn ze als je ze nodig
hebt? Al die treinen, die wagons. Heeft iemand het ooit durven
berekenen? Duizenden? Tienduizenden? 'Begoocheling.' Nog zo'n
parel. Of 'misprijzen'. *tot Hanneke* Ik zal van nu af blijven. *tot*
Mo U ook: vergeef me, eindelijk. Niet doen.

MO VANDER HAAR *maakt zijn hand voorzichtig los* En wat
precies — 'niet doen', mijnheer Schepens? *stilte*

HANNEKE KESTER Mijnheer Schepens...? Kan ik u plezier doen
met wat water? *stilte*

VICTOR SCHEPENS Zijn dat uw sigaretten?

HANNEKE KESTER Wilt u er een? *neemt er zelf een en schuift hem*
het pakje toe

VICTOR SCHEPENS Ik mag niet meer. *grijpt het pakje toch* Wat
een onsmakelijke foto!

HANNEKE KESTER Dan zou je het exemplaar eens moeten zien met de rotte tanden! *steekt op, met uitdagende blik op Mo*

VICTOR SCHEPENS Op mijn favoriete merk, in die dagen, stond een getekende vrouw met een zwierige hoed. In onze nationale driekleur. Daar had ik nooit bij stilgestaan. Tot het door de Duitsers werd verboden. 'Zu patriotisch!' 'Insubordination!' Onze vaderlandse rokertjes werden vervangen door... Wat was het eigenlijk, als ersatz? Verkruimelde kokosmat, ongewassen hondenhaar? *neemt een sigaret, ruikt er verzaligd aan* Het enige voordeel van de ouderdom! *steekt op* Niets dondert nog, dus alles mag opnieuw. *inhaleert diep, barst meteen in verscheurend diep en pijnlijk hoesten uit*

MO VANDER HAAR *kwaad tot Hanneke* ...Kijk toch uit, dit is niet goed voor iemand als hij...!

HANNEKE KESTER *bezorgd* ...Neemt u toch een slokje water, mijnheer Schepens...!

VICTOR SCHEPENS Het gaat wel, bedankt... *nog moeilijk pratend, tot Mo* Wilt u er ook eentje?

MO VANDER HAAR *korzelig* Ik zal een van de ramen wel wat openzetten. *wil gaan staan*

VICTOR SCHEPENS *grijpt weer Mo's hand* Neem deze van me over, jongen. Iets weggooien is zonde, ik kan dat niet, al sinds uw leeftijd. Vlees, melk, boter — alles op de bon. *tot Hanneke* Ik heb ooit een ring gewisseld voor een schapenbout. *tot Mo* Neem ze.

MO VANDER HAAR Ik ben al een jaar gestopt.

VICTOR SCHEPENS Dan stopt u straks opnieuw.

MO VANDER HAAR *neemt met tegenzin de sigaret over* Zolang het blijft bij deze ene...

VICTOR SCHEPENS *Merci. kucht weer even*

HANNEKE KESTER U hebt toch geen koorts — wilt u een aspirientje?

VICTOR SCHEPENS Voor mijn ziekte bestaat geen goede naam. Ik dool rond en alle deuren lijken op elkaar. Je hebt geen idee hoe groot de wereld is, en toch altijd dezelfde, ook al vlucht je naar de andere kant van de planeet. Je vecht voor je vrijheid, je eindigt in een labyrint. Het lot van ieder mens. *kijkt naar de muurschilderingen* Hoe oud zou dit stadhuis zijn? Het is wonderwel aan beschietingen ontsnapt. Ik ben hier als kwajongen nog geweest, op schooluitstap. Daags vóór de Blijde Intrede van ons koninklijk paar. Bij de ontvangstbalie, hier beneden, lag 'het Gulden Hulderegister' op ons te wachten. Ik moest op de toppen van mijn tenen staan om te tekenen. *lacht 'Joechei!'* Eindelijk geboekstaafd, in het Kadaster van een Koninkrijk...! *weer somber* Ik kwam die wc uit en ik dwaalde door de gangen als door een ruïne zonder puin. Door iedereen verlaten. Wel met die verdomde muziek, overal. Tot ik jullie bij toeval terugvond. Zomaar! Soms is het leven genadig. Meestal niet.

MO VANDER HAAR Vindt u het goed, mijnheer Schepens, als ik de camera opnieuw laat lopen?

VICTOR SCHEPENS Waarom?

MO VANDER HAAR U vertelt mooie dingen.

VICTOR SCHEPENS Heb ik daarnet al iets van belang verteld?

MO VANDER HAAR U vertoonde een zekere terughoudendheid. Die is gangbaar bij alle getuigen, gezien het gewicht van hun herinnering.

VICTOR SCHEPENS Ik ben zo bang dat mijn persoonlijke relaas de woorden overwoekert van sleutelfiguren en echte helden. Onthoud dat bij de montage, gebruik desnoods niets van wat ik zeg.

MO VANDER HAAR Is dat echt de enige reden waarom u zich nooit eerder grondig liet interviewen? Ook niet over uw levenswerk na de oorlog? *stilte*

HANNEKE KESTER Als u wilt, mijnheer Schepens, mag u ineens helemaal stoppen, hoor.

MO VANDER HAAR *kwade blik op Hanneke* We hebben nog wel even de tijd vóór u het podium op moet.

VICTOR SCHEPENS Het podium?

HANNEKE KESTER Uw toespraak. U zei dat u ze klaar hebt zitten, in uw binnenzak.

VICTOR SCHEPENS Oh, dát — jaja, natuurlijk. *tot Mo* Hoe was de naam ook weer? Sorry, hoor.

MO VANDER HAAR Vander Haar.

VICTOR SCHEPENS Uw voornaam, bedoel ik.

MO VANDER HAAR Mo. Van Mohammed.

VICTOR SCHEPENS Mooie naam. Waarom kort u hem af?

MO VANDER HAAR Dat vroeg u net ook al.

VICTOR SCHEPENS Toch niet uit schaamte?

MO VANDER HAAR Dat vroeg u net ook — en uiteraard niet, nee.

HANNEKE KESTER Het is gewoon wat hipper en gemakkelijker en zo — nietwaar, Mohammed?

VICTOR SCHEPENS Gebeurtenissen vastleggen, beste Mo? Het blijft een illusie. Je schept iets anders, dat mettertijd hun plaats inneemt.

Een film, een fotoboek, een monoloog. Zoals een afgodsbeeld de plaats inneemt van God. Bent u een gelovig man?

MO VANDER HAAR Ik geloof in de kracht van de getuigenis. In die zin ben ik religieus. Elk geloof bezit een heilig boek vol belijdenissen en oproepen tot waakzaamheid. Waarom zou dat anders moeten zijn met de nagedachtenis aan grote conflicten en massamoorden?

VICTOR SCHEPENS Zo? Uw opperwezen is de georganiseerde massamoord? *tot Hanneke* Geldt dat ook voor u?

HANNEKE KESTER Ik begrijp voor één keertje wel wat Mo bedoelt. Maar ik begrijp ook u. Wilt u eigenlijk wel dat wij u filmen — of is luisteren al voldoende?

VICTOR SCHEPENS Er zijn volkeren die wij primitief noemen en die beweren dat bij elke foto een stuk van je ziel wordt gestolen. Zo voel ik me vaak nu al. Leeggeroofd, tot op het bot — en ik bezit al zo weinig.

HANNEKE KESTER U bent juist welgesteld. *leest op uit het mapje*
Uw behandeltechniek voor cerebrale doofheid is een wereldwijd succes. U investeerde in medicijnen tegen diverse spraakstoornissen, zoals euh... *leest 'neuro-logische dysartrie'?*
U zit in de raad van beheer van een beleggingsfonds. Uw fortuin wordt door Forbes Magazine geschat op vele tientallen miljoenen.

VICTOR SCHEPENS En dat is, volgens u, de definitie van rijk of arm?

HANNEKE KESTER Ik wil ze gerust ook eens voorleggen in de sloppenwijken van Mumbai of Nairobi.

VICTOR SCHEPENS Touché. U bent pienter en gevat. En bijzonder knap, als u me toestaat het te zeggen.

HANNEKE KESTER Is dat een ja? Mogen we opnieuw draaien?

VICTOR SCHEPENS We zien wel wat het geeft. *Mo start de camera*

HANNEKE KESTER Opnieuw welkom, mijnheer Schepens. Tijdens ons voorgesprek, daarnet, hadden we het over de speech waarmee u als eregast de Bevrijdingsfeesten hier zult afsluiten. Kunt u een tipje van de sluier lichten? De kern van uw betoog, uw boodschap aan de jonge generatie?

MO VANDER HAAR Zult u het bijvoorbeeld ook hebben over uw oorlogsburgemeester?

VICTOR SCHEPENS *verward* 'Mijn' oorlogsburgemeester?

MO VANDER HAAR Na jaren van geruchten is pas onlangs zijn directe medeplichtigheid aan de bloedigste razzia's in ons land wetenschappelijk bewezen.

HANNEKE KESTER *verbijsterd* Mo...?

VICTOR SCHEPENS Kan men zoiets wetenschappelijk bewijzen? Zoals het bestaan van zwarte gaten?

MO VANDER HAAR Als er genoeg bronnen zijn? Zeer zeker. Hij was persoonlijk betrokken bij de planning en de uitvoering van minstens twee razzia's. Wat vindt u daar zelf van?

HANNEKE KESTER Mo-o...!

VICTOR SCHEPENS Waarom vraagt u dat aan mij?

MO VANDER HAAR U bent gehuldigd en gedecoreerd als 'weerstander' — ook een prachtig woord. U had, met uw prestige, kunnen aandringen op meer spoed, meer durf.

HANNEKE KESTER Dit was niet onze onderlinge afspraak, mijnheer Schepens — het spijt me...

VICTOR SCHEPENS Dat maakt allemaal niet uit, kind... *verward om zich heen kijkend*

HANNEKE KESTER *fluisterend tot Mo, de camera afschermend met haar hand* ...Toch niet zó bot, man...!

MO VANDER HAAR *met uitdagende blik op Hanneke* Dat zit nu eenmaal in mijn cultuur aan vaderskant.

VICTOR SCHEPENS *tot Hanneke, met de vingers knippend* Lief kind... — hoe was de naam ook weer?

HANNEKE KESTER *geïrriteerd* Hanneke. Kester.

VICTOR SCHEPENS Laat hem, Hanneke, laat maar...

MO VANDER HAAR *Hannekes hand zacht wegduwend, tot Schepens* Hoe kijk u op die kerel terug? Met haat, met afschuw?

VICTOR SCHEPENS Ik heb voor hem en zijn partij gestemd. De eerste stem in mijn leven. Meteen mijn laatste.

MO VANDER HAAR Hoe kijkt u dáárop terug?

VICTOR SCHEPENS Een van de twee grootste stommiteiten in mijn bestaan.

MO VANDER HAAR Had u liever niet voor hem gestemd?

VICTOR SCHEPENS *schamper lachje* Wat denkt u zelf, Mo?

MO VANDER HAAR Ik vind dat u merkwaardig licht over de feiten heengaat, voor een vedette van het verzet.

HANNEKE KESTER Mo, kom op, zeg... *steeds gegeneerder*

VICTOR SCHEPENS *gebaart haar dat het oké is* Mijn stem heeft geen verschil gemaakt. Hij kreeg er tonnen andere. En na de oorlog opnieuw.

MO VANDER HAAR Bent u om hem bij de ondergrondse gegaan?

VICTOR SCHEPENS Ook die stap heeft helaas nooit veel verschil gemaakt.

MO VANDER HAAR Voelt u zich medeverantwoordelijk?

VICTOR SCHEPENS Heel de tijd, en voor heel veel. Maar u hebt vast iets specifiekers voor ogen?

MO VANDER HAAR *leest af van zijn laptop* Om de nazi's ter wille te zijn liet hij, als hoofd van de lokale politie, in de zomer van '42 honderden Joodse gezinnen 's nachts hun huis uit ranselen.

Synagogen werden vernield, Thora-rollen verscheurd, zelfs moeders met borelingen weggevoerd, 'onwilligen' op straat doodgetrapt. Later noemde hij deze maatregelen 'de politiek van het minste kwaad'. Wat vindt u daarvan?

VICTOR SCHEPENS Politici zijn dichters die nog geen uitgeverij hebben gevonden.

MO VANDER HAAR Het spijt me dat ik het even cru moet zeggen, mijnheer Schepens, maar vaderlanders als u hebben die feiten niet verhinderd.

VICTOR SCHEPENS Het is veel erger, Mo. Ik heb ze zien gebeuren met mijn eigen ogen. Er zijn vormen van machteloosheid die je niemand toewenst, zelfs je ergste vijand niet.

MO VANDER HAAR Hebt u dan nog vijanden?

VICTOR SCHEPENS Als ik lang in de spiegel kijk. Of kort.

MO VANDER HAAR Waarom hebt u zo lang gezwegen?

VICTOR SCHEPENS Niemand vroeg wat. Iedereen wist het.

MO VANDER HAAR Iedereen?

VICTOR SCHEPENS Iedereen die het wilde weten.

MO VANDER HAAR Hebt u hem ooit persoonlijk ontmoet?

VICTOR SCHEPENS Niet onder vier ogen.

MO VANDER HAAR Hoe vaak, en welke anderen waren er dan bij?

HANNEKE KESTER Mo, ik zie echt de relevantie niet in...

VICTOR SCHEPENS *gebaart haar dat het oké is* Ik schudde hem in deze zaal de hand. Na de huwelijksplechtigheid van een tante. En ik zag hem op de Grote Markt het startschot geven van een

wielerwedstrijd. Hij stak boven de massa uit, bezat de oogjes en de kop van een roofvogel, en toch een charmante lach. *tot Hanneke* Altijd een slag om de arm, die kerel! *tot Mo* Lid van een zwarte brigade is hij nooit geworden, zoals mijn vroegere leraar Latijn. Zwarte laarzen, zwarte rijbroek, geel hemd, zwart jasje, alle insignes erop en eraan — zo stond dat lulletje rozenwater opeens voor zijn klas, direct na de blitzkrieg. Hij is mogen sterven van de ouderdom. In Vereniging, een stadje in Zuid-Afrika. Zijn levensdoel was het vertalen van Vergilius — heel de Aeneis. *tot Hanneke* Ik heb hem en zijn makkers nog zien patrouilleren aan het Centraal Station, hier wat verder. Ze dwongen voorbijgangers die er Joods uitzagen om hun broek uit te trekken, in naam van het arische ras en een zuiver Europese beschaving. Wie besneden was, werd beschimpt en bij weerwerk in elkaar getimmerd.

MO VANDER HAAR Had u de kans gekregen, had u hem dan neergeschoten?

VICTOR SCHEPENS Mijn leraar Latijn?

MO VANDER HAAR Uw oorlogsburgemeester.

VICTOR SCHEPENS Is dat wat u verwacht van een ondergrondse? Blindelings kopstukken afschieten, zonder rekening te houden met vergeldingsacties?

MO VANDER HAAR Zou u hem hebben neergeschoten, als u zeker wist dat er geen vergeldingsacties kwamen?

HANNEKE KESTER *Mo... zucht*

VICTOR SCHEPENS Zou ú dat kunnen? Zou u het dóen?

MO VANDER HAAR Ik zou het overwegen.

VICTOR SCHEPENS Overwegen is het voorrecht van de onmachtige.

MO VANDER HAAR Zijn er ooit plannen uitgestippeld óm het te doen?

VICTOR SCHEPENS Kort na de eerste razzia werd ik verraden en ben ik ondergedoken. Het waren mijn vrienden die zijn gemarteld en terechtgesteld. Niet hij.

MO VANDER HAAR U hebt, met andere woorden, en sorry dat ik het zo verwoord, niet zo héél veel gedaan.

VICTOR SCHEPENS Dat probeer ik jullie al de hele tijd uit te leggen.

MO VANDER HAAR *leest op uit zijn mapje* U was betrokken bij het nachtelijk verspreiden van zogenaamde 'vlugschriften'...?

VICTOR SCHEPENS *tot Hanneke* Prachtig woord, niet?

MO VANDER HAAR ...Het stelen van rantsoenbonnen... Twee 'sabotagedaden op het spoornet, met beperkte materiële schade'... Lid van een netwerk dat één neergeschoten Engelse piloot het land uithielp... Lid van een groep die één lagere officier van de Militärverwaltung verwondde bij een aanslag...

VICTOR SCHEPENS *tot Hanneke* Ik stond op de uitkijk. Die man was een bloedhond, een beestmens!

MO VANDER HAAR ...Ondergedoken na verklikking, opgepakt bij een routinecontrole, ontsnapt bij transport naar het doorgangskamp. *sluit het mapje*

VICTOR SCHEPENS Meer valt er niet van te maken.

MO VANDER HAAR Het is niet niets — maar vindt u het achteraf bekeken voldoende?

VICTOR SCHEPENS Het was meer dan wat de meesten presteerden.

HANNEKE KESTER Veel meer, mijnheer Schepens.

MO VANDER HAAR Waarom hebben dan juist u en andere nog levende verzetsstrijders zo weinig commentaar geleverd op de nieuwe bewijzen tegen uw burgemeester?

VICTOR SCHEPENS Hoevelen is om commentaar gevraagd?

MO VANDER HAAR Ik vraag het nu aan u.

VICTOR SCHEPENS Ik volg al jaren de pers niet meer. Zeker niet van dit land.

MO VANDER HAAR Wij bieden u nu de kans om u uit te spreken over die bittere erfenis.

VICTOR SCHEPENS Ze is meer dan bitter, en ze is ook jullie erfenis.

MO VANDER HAAR U bent opgegroeid in deze stad, u bent haar ook ontvlucht — waarom? Voelde u zich medeschuldig?

VICTOR SCHEPENS Wie zou dat niet doen?

MO VANDER HAAR Waarom beantwoordt u zoveel vragen met een vraag?

VICTOR SCHEPENS Is dat niet de eerlijkste manier om het verleden te benaderen?

MO VANDER HAAR Antwoorden doen er ook toe. U hebt het moeilijk met oordelen over de stad van uw jeugd.

VICTOR SCHEPENS Vindt u dan écht dat... *kucht, ontroerd* Dat enkel wie ooit gewoond heeft in deze stad, ook recht van spreken heeft over haar nalatenschap?

MO VANDER HAAR Wat vindt u zelf?

VICTOR SCHEPENS Misschien zijn de overlevende inwoners de enigen die geen recht van spreken hebben.

MO VANDER HAAR Wordt dat uw aanbeveling, straks, vanop het podium?

VICTOR SCHEPENS Ik heb niets te bevelen of aan te bevelen. Te betreuren des te meer.

MO VANDER HAAR Is dat niet al te gemakkelijk? Van de tienduizend Joden die hier werden gedeporteerd, overleefden er vijfhonderd de vernietigingskampen. Vijfhonderd.

VICTOR SCHEPENS Ik geef me daar nog elke dag rekenschap van, meer dan iemand ooit zal willen geloven.

MO VANDER HAAR In totaal maakte de oorlog hier vijftwintigduizend rechtstreekse slachtoffers, politieke kompanen van u inclusief. Vindt u het normaal dat pas volgend jaar, vele decennia na dato, een monument wordt opgetrokken met daarop al hun namen?

VICTOR SCHEPENS Deze streek en deze stad kennende ben ik verbaasd dat zo'n monument er überhaupt komt.

MO VANDER HAAR Bedoelt u dat het gedachtegoed van de bezetter er nog steeds een voedingsbodem vindt?

VICTOR SCHEPENS Waar niet, in de wereld van vandaag? Maar hier lijdt men ook aan aloude lokale kwalen. Wanneer wordt lijdzaamheid lafheid, en lafheid moraal? Wij — geboren in contreien waar zo vele Europese oorlogen hebben gewoed — zijn omgekeerd geëvolueerd. Wij zijn weer ongewerveld geworden. Opnieuw mossel. Bij dreiging hebben wij de neiging om dicht te klappen en mee te deinen met de branding, tot alle gevaar geweken is. We hebben krassen en littekens bij de vleet, maar geen grein geheugen. Met de pus en de jeuk weten wij ons geen blijf, zelfs al maken ze ons gek. Of opnieuw haatdragend.

MO VANDER HAAR Veel andere metropolen zijn ook beschadigd geraakt, mijnheer Schepens, in diverse oorlogen, overal in Europa, en over vele eeuwen heen. Maar daar herinneren — al vele jaren! — honderden, soms duizenden Stolpersteine aan de Shoah...

VICTOR SCHEPENS *zucht* ...En 'bij ons' komt dat project laat en lastig op gang — ik weet het.

MO VANDER HAAR Ik dacht dat u de pers niet volgde?

VICTOR SCHEPENS Dit is zo'n pijnlijk verhaal dat zelfs de overzeese bladen het uitgebreid hebben gebracht.

HANNEKE KESTER En wat zijn die 'Stolpersteine' ook weer, mijnheer Schepens?

MO VANDER HAAR *rolt met de ogen* Typisch.

HANNEKE KESTER *pissig* Dit is voor de kijkers, Mo. Wie wil herdenken, moet niet te beroerd zijn om iedereen aan boord te willen houden, en niet alleen de weldenkende elites — ja? *poeslief, tot Victor* Wat zijn die ‘Stolpersteine’ ook weer precies, mijnheer Schepens?

VICTOR SCHEPENS *recht in de camera* Stolpersteine zijn ‘struikelstenen’. Naamplaatjes, verwerkt in het trottoir, meestal voor het huis van een gedeporteerde. Leeftijd, dag van de wegvoering... De bestemming en de datum van de dood, indien gekend. Ik... Excuseer... *ontroerd, neemt slok*

HANNEKE KESTER Wil u een korte pauze, mijnheer Schepens?

MO VANDER HAAR *fluisterend en gebarend, alleen tot Hanneke*
Niet doen, niet stoppen!

HANNEKE KESTER Mijnheer Schepens? Eventjes stoppen?

VICTOR SCHEPENS *zet het glas weer neer; weer rechtstreeks in de camera* ‘Onze’ eerste struikelsteen werd illegaal gelegd, zonder medewerking van de stad en pas begin vorig jaar. Voor een vierjarig jongetje, weggevoerd in ’42, gestorven in Auschwitz. Grote delen van de Joodse gemeenschap waren tegen de Stolpersteine. Ze vonden het oneerbiedig om slachtoffers met je schoenenzolen te bevuilen. Honden konden er hun gevoeg op doen. Eén groep was tegen omdat het onmogelijk zou zijn om ieder slachtoffer een eigen steen te geven. Sommige van onze trottoirs hadden dan geheel uit Stolpersteine moeten bestaan. *tot Hanneke* Een enkeling sneerde dat het alleen maar ging om een

centenkwestie. Verschillende Joodse organisaties betwistten elkaar het octrooirecht. Liever helemaal niets dan elkaar wat duiden in de buidel te gunnen.

MO VANDER HAAR Vindt u dat niet wat antisemitisch klinken?

VICTOR SCHEPENS Ik vind het tragisch klinken, en menselijk — voor zover dat niet hetzelfde is.

HANNEKE KESTER Hoe is het met die steen afgelopen?

MO VANDER HAAR Waar heb jij het nu weer over?

VICTOR SCHEPENS *gebaart Mo dat het oké is* Wat wilt u weten, kind — Hanneke was het, ja?

HANNEKE KESTER *geërgerd om Mo én om Victor* Hanneke, ja...

Die illegale voor dat jongetje — wat is er met die steen gebeurd?

VICTOR SCHEPENS Het stadsbestuur heeft die laten zitten.

Verwijderen zou 'ongevoelig' zijn geweest. Sindsdien duiken er naar het schijnt nog op, mondjesmaat.

HANNEKE KESTER Met officiële toestemming?

VICTOR SCHEPENS Ik vermoed van wel. *tot Mo* Zegt uw diepgravende research er iets over?

MO VANDER HAAR *leest van zijn laptop af* Uw geboortestad is ook een van de belangrijkste havens ter wereld. Het grootste aanlegdok is getijdenvrij, de beide kademuren zijn meer dan twee kilometer lang en uitgerust met mammoet-heftrucks. Sinds de ingebruikname, begin jaren tachtig, droeg het de naam van uw oorlogsburgemeester. *tot Schepens* Nu, na de onthullingen en de controverse, is die benaming geschrapt. Wat vindt u daarvan?

VICTOR SCHEPENS Ik wist van die naam niets af.

MO VANDER HAAR U weet het nu. Wat vindt u ervan?

VICTOR SCHEPENS Het verwondert me niets.

MO VANDER HAAR Van die naam?

VICTOR SCHEPENS Van die naam.

MO VANDER HAAR Kent u de nieuwe?

VICTOR SCHEPENS Geen idee.

MO VANDER HAAR 'Bevrijdingsdok.' Wat vindt u daarvan?

VICTOR SCHEPENS Ik ga er niet over.

MO VANDER HAAR Is 'bevrijding' niet wat veilig, zelfs laf en — hoe beschreef u het? — 'ongewerveld'? Had u niet liever de naam gezien van een verzetsheld? Er zijn er genoeg geweest. Maar hun namen zijn minder bekend dan die van de meeste collaborateurs. U bent zelf een goed voorbeeld. Straks, op het podium, zal men moeten uitleggen wie u was. De massa zal beleefd applaudisseren zoals ze zou applaudisseren voor een acteur die ze niet herkent.

VICTOR SCHEPENS Zo heb ik het zelf gewild. Mijn speech wordt tegelijk een kennismaking, een toegift en een afscheid.

HANNEKE KESTER Maar u zou het toch niet erg vinden mocht men bijvoorbeeld een van uw gefusilleerde makkers kiezen als naamgever?

MO VANDER HAAR Of een lotgenoot van u die nog leeft, en die het dok eigenhandig kan inhuldigen. Hij zou dat dok een echt gezicht verschaffen. Een eerbewijs aan het interne weerwerk dat mee geleid heeft tot de bevrijding van buitenaf.

HANNEKE KESTER Zou u zelf in aanmerking willen komen?

VICTOR SCHEPENS *ontzet* Wie — ik?

HANNEKE KESTER U bent zich ook na de oorlog blijven inzetten voor uw medemens, u hebt duizenden levens gered, en in de stad waar u nu woont is al een vleugel van de universiteit naar u vernoemd.

VICTOR SCHEPENS Dat is uit dankbaarheid voor mijn donaties, niet mijn goed karakter.

MO VANDER HAAR Zou u het in overweging nemen?

VICTOR SCHEPENS *steeds kwader en kortademig* Ik zag nog liever de naam bewaard van die schoft.

MO VANDER HAAR *ontzet* Hoezo — als eerbewijs?

VICTOR SCHEPENS Als schandvlek.

MO VANDER HAAR Zo werkt dat toch niet!

HANNEKE KESTER Mo-o... Rustig...

VICTOR SCHEPENS *roept, hamert met zijn vuist op de tafel* Geen mens mag ooit de naam vergeten van die doortrapte huichelaar, en waaraan hij heeft meegewerkt, en hoe hij daarmee weggekomen is. Dat zwijn is mogen sterven in zijn bed. Omringd door familie en vrienden. Geëerd en gepardonneerd door het gepeupel dat hem heeft gekozen. Voor én na! Opnieuw en opnieuw en opnieuw!

MO VANDER HAAR Precies — zo iemand geef je toch geen ereplaats?

VICTOR SCHEPENS *brult, moeizaam ademend* Vernoem elke straat naar hem! Ieder plein, iedere brug, iedere godverdomde wijk, álles, en ineens heel deze godverdomde klotestad erbij! Ze verdient niet beter!

MO VANDER HAAR *slaat ook met zijn vuist op de tafel* Dat kunt u toch niet menen!

HANNEKE KESTER *geeft Mo een duw* Hou op! Allebei! *stilte* Mijnheer Schepens? Het spijt ons, we lieten ons meeslepen. *tot Mo, onder de toon* Dit is echt onvergeeflijk.

MO VANDER HAAR *na een pauze; tot Victor* Het spijt me. Oprecht.

VICTOR SCHEPENS Spijt...? *ademt rustiger* Spijt is wat de koe schijt. Geef me nog wat water en een sigaret.

HANNEKE KESTER Zou u dat wel doen?

VICTOR SCHEPENS Ik beloof dat ik niet te snel zal drinken. En dat ik niet zal inhaleren. *steekt grijnzend op*

MO VANDER HAAR U moet zich nog voorbereiden voor straks. Zullen we het gesprek hierbij laten?

VICTOR SCHEPENS Waarom? Dit is exact waar ik op hoopte. *kijkt op zijn horloge* Hebt ú nog vragen voor me, lief kind — Hanneke was het, ja?

HANNEKE KESTER *lijkt licht gegeneerd* Hanneke, jawel.

VICTOR SCHEPENS Wat wilt u nog van me weten?

HANNEKE KESTER We vragen aan al onze getuigen of de oorlog ook een weerslag heeft gehad op, zeg maar, hun persoonlijke leven. U

bent altijd vrijgezel gebleven. *steekt ook op* Is daar een bepaalde reden voor, als ik vragen mag? Een band met uw rol in het verzet?
VICTOR SCHEPENS *kijkt verward om zich heen* Op een dag als deze... *stilte*

HANNEKE KESTER *na een vertwijfelde blik op Mo* Mijnheer Schepens...? Hoe bedoelt u...?

MO VANDER HAAR 'Op een dag als deze'...?

VICTOR SCHEPENS ...Zijn we beter af. Als we binnenblijven. Met z'n drieën. Op straat? Het ziet weer zwart. Van de uniformen.

de ruime vergaderzaal veranderde reeds tijdens de laatste replieken in een benauwde woonkamer op een onderduikadres, tijdens WO II

TWEEDE BEDRIJF

In de onderduik (verleden)

Victor Schepens zit aan een kleine, gammele tafel. De twee andere stoelen zijn benomen door Jean en Giti Schreiber. Het plafond is laag, er zijn geen andere vensters dan een bescheiden, matglazen dakraam boven de tafel. Overal op de vloer liggen versleten tapijten, vaak meerdere op elkaar. Tegen de muren, alom: schappen en stapelkasten, boordevol huishoudspullen, conserven, kleren... In de hoek een eenpersoonsbed. Onder de lange zijde: een koffer, klaar om tevoorschijn te worden gehaald. Onder het voeteneind: diverse paren mannenschoenen. Naast het bed: een deur naar een ander vertrek.

Op het tafelblad staan drie glazen en een karaf water. Alsook een fles wijn, halfleeg, en een asbak, halfvol. Op de achtergrond weerklinken militaire marsmuziek, gezangen en geschreeuw als van een versterkte toespraak.

De sfeer in het vertrek is gespannen.

GITI SCHREIBER *na een lange pauze; fluisterend* Raken die fanaten dan nooit eens uitgeput? Ze komen altijd terug — altijd!

VICTOR SCHEPENS *na een lange pauze; fluisterend* Blijf rustig. Ze zijn bijna klaar. *ze luisteren in spanning*

GITI SCHREIBER Al dat zingen, dat getrommel — ik kan dit niet meer aan, er moet iets gebeuren...!

VICTOR SCHEPENS We gaan ze toch niet de voldoening geven tevoorschijn te komen? Alsof we mollen zijn? Door het gedreun van boerenklompen verjaagd uit veilige gangen?

JEAN SCHREIBER *fluisterend, maar luider dan Giti en Victor* Veilig zijn we nergens. De eerste keer dat ik ze zag kwamen ze in stoet vanaf het station. Slordig marcherend. Opgehitst door drank en propaganda. Gewapend met koevoeten en knuppels. En ook toen al: aan weerskanten omgeven door agenten. Als voor de viering van een voetbaloverwinning. Een uur later lagen alle vitrines en vensters aan scherven. Overal bloed, overal plundering.

GITI SCHREIBER Rakel het niet weer op. Ik wil het net vergeten. Vergeten is het enige medicijn.

JEAN SCHREIBER Dan blijf ik liever ziek. *ze luisteren samen* We hadden naar New York moeten verhuizen toen het nog kon. We hadden moeten beseffen dat niemand hier te vertrouwen valt.

VICTOR SCHEPENS Ik herken dit kabaal ook, Jean. Ik heb die ravage ook moeten aanzien.

Ik ben er ook nog altijd kapot van.

JEAN SCHREIBER Zag jij ooit je eigen vluchtende schoonmoeder op straat onderuit geschopt worden door een agent — die een

week later fluitend het verkeer stond te regelen, alsof er niets gebeurd was? Zag jij hoe een zuigeling van tien weken, het zoontje van je beste vriend, letterlijk werd gearresteerd? Het werd naar een overvalwagen gebracht. Terwijl zijn ouders uit hun mond en oren lagen te bloeden tegen de gevel van hun eigen huis.

GITI SCHREIBER Laat Victor met rust, Jean — wat kan hij eraan veranderen?

JEAN SCHREIBER *tot Giti* Zag hij hoe de piano van de oude Kleinblatt te pletter viel? Uit zijn vrijgezellenflat, vier hoog? Het lijkt erachteraan gesmeten? *tot Victor* De stakker had zichzelf door het hoofd geschoten. Met een revolver die hij zich uit voorzorg had aangeschaft. Welke voorzorg hebben wij? Een bot broodmes, niet eens een fatsoenlijke schaar. Waarom heb jij geen bajonet meegebracht, Victor — in plaats van alleen maar sardines en sigaretten?

GITI SCHREIBER Jean, wat héb jij vanavond, ik word nog zot van jou...

VICTOR SCHEPENS Ssst! Blijf toch rustig, allebei...

JEAN SCHREIBER Waarom hebben ze jou helemaal geen wapen meegegeven? Ben je zo onbelangrijk? Waarom duik jij dan eigenlijk onder?

VICTOR SCHEPENS De weinige wapens die we bezitten zijn nodig buiten.

JEAN SCHREIBER Veel heeft het anders niet opgebracht, al dat gewapende weerwerk van jou en je kameraden.

GITI SCHREIBER Jean, alsjeblieft: stop nu eens eindelijk! *kabaal valt stil* Zou het...? *stilte* Goddank — zij houden er ten minste wel mee op.

VICTOR SCHEPENS Beste Jean? Ik heb ook veel verloren en opgegeven. Bijna al mijn vrienden, een deel van mijn familie...

JEAN SCHREIBER Giti is haar hele familie kwijt. Ik ook. Onze rabbijn, onze burens, bakker, kleermaker, hun gezinnen... Zijn ze alleen maar weggevoerd? De waarden en tradities van dit continent indachtig weet ik beter. Ze zijn weggevéáágd, allemaal. Kun jij dat zeggen?

VICTOR SCHEPENS Wat is dit? Een wedstrijd in ellende? Is jouw pijn per definitie dieper dan die van mij?

JEAN SCHREIBER Jij hebt een keuze, Victor.

Wij niet.

VICTOR SCHEPENS Ik heb mijn keuze gemaakt. Ik sta hier. Aan jullie kant. Zou jíj dat hebben gedaan, als je in mijn schoenen stond?

JEAN SCHREIBER Jouw schoenen? Weet je zeker dat het andere deel van jouw familie niet buiten mee stond te schreeuwen en te marcheren, daarnet?

VICTOR SCHEPENS Het zou me niet eens verwonderen. Daarom ben ik hier. Ik vecht terug, mét jullie, tot er herstel komt — genoegdoening, gerechtigheid, gegronde straffen...

JEAN SCHREIBER Prachtige woorden — ‘genoegdoening’, ‘gegronde straf’...! Maar als die meute binnenvalt, heb jij door je geboorte een waterkans op overleven. Wij niet.

VICTOR SCHEPENS Zullen we dat even navragen bij de weduwe van mijn beste vriend?

JEAN SCHREIBER Dat we het haar nog kunnen vragen, zegt genoeg.

GITI SCHREIBER *tot Jean* Roep al eens wat minder, dan trekken we alle drie ook heel wat minder aandacht! Ik ben dit zo beu, allemaal.

VICTOR SCHEPENS Rustig, Giti...

GITI SCHREIBER Zo beu! *stampvoet*

JEAN SCHREIBER Oké, oké — het spijt me! *pauze* Maar de geur van sigaretten helpt evenmin, hoor.

GITI SCHREIBER Mij kalmeert die geur.

JEAN SCHREIBER Kalmeert die wijn jou ook? Net stond je al te kokhalzen.

GITI SCHREIBER Als jij zo verder doet, kots ik alles onder.

VICTOR SCHEPENS Lieve Giti, beste Jean: laten we onze spanningen niet uitwerken op elkaar — dat is net wat ze willen.

JEAN SCHREIBER Oké, dan. *neemt ook sigaret, steekt op* Tevreden zo? Gezellig paffen met z’n allen! We kunnen net zo goed rooksignalen uitzenden.

VICTOR SCHEPENS Dit is een oude sigarenfabriek en de conciërge is een kettingroker — niemand ruikt dit kleine beetje verschil.

JEAN SCHREIBER Maar waar blijft hij, die geweldige conciërge? Hij is nog ons grootste probleem. Een zwarthandelaar komt alleen beloftes aan zijn portefeuille na.

VICTOR SCHEPENS Het is niet de eerste keer dat hij een tijdje niets van zich laat horen.

GITI SCHREIBER Nog nooit zo lang, Victor. De melk is op, het brood, de gepekeldde vis — alles.

VICTOR SCHEPENS Hij is wat stug in de omgang, maar problemen heeft hij ons nooit gegeven.

JEAN SCHREIBER Wat als die ouwe ritselaar nooit meer opdaagt? Hoe lang houden we dat vol?

GITI SCHREIBER Ik ben bang dat hij wordt opgepakt bij zijn gescharrel, en ons gebruikt als pasmunt om weer vrij te komen.

VICTOR SCHEPENS Als hij ons verklikt had, waren we nu al opgepakt. En waarom zou hij zijn belangrijkste broodwinning zelf opdoeken?

GITI SCHREIBER Wat als hij domweg is doodgegaan? Gezond zag hij er niet uit. Zelfs in tijden van pogroms en bombardementen zijn er mensen die mogen sterven in hun slaap en in hun eigen bed. Kan een van ons niet minstens dát gaan controleren, beneden?

VICTOR SCHEPENS Dat is waanzin, nu. We moeten wachten. Komt tijd, komt raad.

JEAN SCHREIBER Wat betaal jij hem eigenlijk, voor deze luxesuite?

VICTOR SCHEPENS Dat zijn afspraken die ik niet heb gemaakt.

JEAN SCHREIBER Toch handig, zo'n ondergrondse. Kost en inwoning, alles inbegrepen!

GITI SCHREIBER *kreunt* Jean...

VICTOR SCHEPENS Ik heb de rantsoenbonnen gestolen waarvan we de afgelopen maanden hebben kunnen eten.

JEAN SCHREIBER Giti en ik hebben ervoor betaald. Een veelvoud van wat de conciërge jullie netwerk durft aan te rekenen. Jouw voorganger? Die Engelse piloot van adel?

VICTOR SCHEPENS Ik heb hem nog het land helpen uitsmokkelen.

GITI SCHREIBER Die hufter keek neer op ons. Hij voerde geen klap uit en commandeerde mij alsof ik zijn meid was. Tegen Jean vertelde hij aangebrande moppen, zelfs een paar over Joden. Hij lachte er zelf zo luid om dat ik vreesde dat de burens van de overkant het konden horen.

JEAN SCHREIBER Maar hij wist wél wat jullie netwerk had neergeteld voor zijn verblijf. Hij leek teleurgesteld dat het zo weinig was. Bij mij kwam die zogenaamde peulschil aan als een dreun. Wat ons niet is afgepakt door zwarthemden, dokken wij nu af om uit hun handen te blijven. Spaarcenten, antieke kandelaars... *aangedaan* De colliers en armbanden van Giti, de schilderijen van mijn overgrootvader...

GITI SCHREIBER Het tafelzilver van mijn oma — afgestaan als onderpand.

JEAN SCHREIBER Zien we het ooit terug? Verkoopt die smiecht het niet nu al door? Voorlopig komen we rond met wat ik uit de

slijperij heb kunnen redden aan ruwe diamanten. Maar alles wordt alleen maar duurder. *lachje* En afdingen? Dat is er hier niet bij. *kust Giti's hand* Lieve schat...?

GITI SCHREIBER Wat?

JEAN SCHREIBER We hebben elkaar altijd beloofd om eerlijk te zijn. Ja toch?

GITI SCHREIBER *gegeneerd, zenuwachtig* Natuurlijk, Jean.

JEAN SCHREIBER Nog een paar maanden.

GITI SCHREIBER *verschrikt* En wat dan?

JEAN SCHREIBER Dan is alles erdoor gejaagd. Ik ben aan het eind van mijn Latijn. *triest lachje* Mijn courage, mijn hoop, mijn koppigheid — alles tot het laatste korreltje opgebruikt. *kust haar hand* Jij bent het enige wat mij overblijft.

VICTOR SCHEPENS We mogen de moed niet laten zakken. Het onzalige tij is bijna gekeerd, over een halfjaar is alles misschien al afgelopen.

JEAN SCHREIBER Heb jij het zegevierende gebral van daarnet dan niet gehoord?

VICTOR SCHEPENS Ik hoorde een nieuwe ondertoon. Opgekropte angst. Hun acties worden wreder en verbeterener, jawel — want ook zij luisteren 's nachts naar de clandestiene radio. En die belooft steeds vaker een invasie.

JEAN SCHREIBER Dat doet hij al sinds de eerste uitzending.

VICTOR SCHEPENS Stalingrad is gevallen, in Afrika krijgt de Wehrmacht klappen, de Amerikanen winnen veld...

GITI SCHREIBER Je mag geen valse hoop zaaien, Victor, niet nu.

JEAN SCHREIBER Wij horen al jaren niets dan leugens. Wat moet ons nu dan overtuigen?

VICTOR SCHEPENS De groei van het verzet. Het ontzag voor het Duitse leger brokkelt af. Jong en oud dienen zich aan, er sijpelt per maand meer info binnen dan vroeger in één jaar, rijkswachters en agenten nemen zelf contact op, sommigen bezorgen ons geweren en munitie...

JEAN SCHREIBER En hun burgemeester?

VICTOR SCHEPENS Wat is er van hem?

JEAN SCHREIBER Is die ook zijn kar aan het keren? Niet de moffen, maar een deel van zijn politie voerde de razzia's uit. Onmogelijk, zonder zijn medeweten — nee: zijn medewerking. Ik heb nota bene voor die beul gestemd.

VICTOR SCHEPENS Troost je — ik ook.

JEAN SCHREIBER Waarom schiet niemand van jullie hem neer?

VICTOR SCHEPENS Heb je al eens stilgestaan bij de represailles?

JEAN SCHREIBER Kan er nog iets ergers en bloedigers gebeuren dan wat hij al heeft aangericht?

VICTOR SCHEPENS Zeer zeker wel. We zagen allebei wat dat reeds betekende. Wil jij een herhaling daarvan op je geweten?

JEAN SCHREIBER Dus blijft hij rondparaderen — ongestraft, onaangetast? De pauw van het stadhuis?

VICTOR SCHEPENS Als hij verdwijnt, staan er drie anderen klaar. Allemaal erger dan hij.

JEAN SCHREIBER Het monster wordt gekieteld en gekoesterd, uit angst voor het nog grotere monster... Is dat de hoop die je Giti en mij te bieden hebt?

VICTOR SCHEPENS Die man is nu geen prioriteit. Onze haven wel. Haar ligging, na de invasie, is ideaal. Diepe vaargeul en ver in het hinterland. De perfecte draaischijf voor wapens, troepen, proviand. Haar werking moet zo vlot en intact mogelijk worden overgedragen. De afrekening, de processen? Die komen later.

JEAN SCHREIBER *dooft zijn sigaret* Ik ken dit land. Uitstel wordt afstel, afstel vergetelheid.

VICTOR SCHEPENS Uitgesloten. Niemand zou dat accepteren.

JEAN SCHREIBER Ga jij het hardmaken, Victor — in je eentje?

VICTOR SCHEPENS Wij tweeën, en iedereen zoals wij. Dus hou moed. Jij ook, Giti. Geef niet op, niet nu, op de valreep. We komen hier samen door. Het eindspel is begonnen.

JEAN SCHREIBER Ik zal het geloven als ik het zie. Nu ben ik vooral doodmoe. Giti?

GITI SCHREIBER Ik blijf nog even. Ik zit nog te veel onder de spanning.

JEAN SCHREIBER Victor? Vergeef me dat ik tegen je tekeering. Je bent oprecht, je bedoelt het goed. En je behandelt ons beter dan die piloot deed. Ons allebei. Bedankt daarvoor. Vergeef me. Slaap wel. *af, langs de deur*

GITI SCHREIBER *na een lange stilte; zeer zacht fluisterend* Hij weet het.

VICTOR SCHEPENS *ook zeer zacht fluisterend* Hoe weet je dat?
raakt voorzichtig haar hand aan

GITI SCHREIBER *ze laat het toe, na een blik op de deur* Hij voelt het. Hij werkt het uit op jou. Steeds meer.

VICTOR SCHEPENS Waarom zegt hij er niets van?

GITI SCHREIBER Hij verdringt het. De arme schat kan het zich niet veroorloven om de waarheid onder ogen te zien. Niet hier, niet nu. Iets weten is niet altijd gezond. Of zelfs maar leefbaar.

VICTOR SCHEPENS Vertel mij wat... Te moeten weten dat jij zo dicht bij me bent? Jou zien, jou horen — dag en nacht? En toch constant te moeten veinzen dat ik een vreemde ben? Nog steeds een soort van gast? Op die paar gestolen ogenblikken na... *ze strelen voorzichtig elkaars lippen, elkaars gezicht*

GITI SCHREIBER Is dit het leven, Victor? Ons leven? Onderduiken in de onderduik? Twee keer bestaan in het geheim — twee keer verbergen wat je bent? Ik voel me zo schuldig.

VICTOR SCHEPENS En ik dan... Alsof we die goede Jean tot een tweede vijand maken, voor wie wij ons verschuilen. *kust voorzichtig haar hand*

GITI SCHREIBER Doen jij en ik dat echt? Hem tot onze vijand maken?

VICTOR SCHEPENS Niet met opzet! Het is liefde die ons foltert, alle drie. *ze kussen elkaar aarzelend op de mond*

GITI SCHREIBER Hoe weten we zeker dat dit geen bevlieging is? Alleen maar lust? Om heel even te ontsnappen, samen, aan de schaduw van de dood? De vloek van de gevangenschap?

VICTOR SCHEPENS Nee! Dit is puur. Ik wou dat ik jou had mogen ontmoeten zonder dit alles. Geen oorlog, geen vervolging, geen vernietiging...

GITI SCHREIBER Dan had je me niet ontmoet. Dat is juist het macabere. Ons wreed geluk. *ze blijven elkaar strelen* Hoe durf ik hiervan te genieten? Hoe durf ik de hemel te danken dat ik jou vond, en jij mij? Terwijl zo velen moeten lijden? *ze kust en streelt hem steeds meer* Zijn wij dan zo doortrapt? Pervers? Verwerpelijk?

VICTOR SCHEPENS Wij zijn gelukkig. Hier en nu. De rest? Dat is voor later.

GITI SCHREIBER Misschien is het een straf.

VICTOR SCHEPENS Straf gaat uit van schuld. Dit heeft ons overvallen. *steeds dichterbij haar, hun hoofden rusten tegen elkaar* En hoe kan wat zo zoet is, en zo goed, een straf zijn? Voor wat dan?

GITI SCHREIBER Mijn overmoed, misschien?

VICTOR SCHEPENS Jij? Verwaand? Aanmatigend? Dan is de hele wereld dat.

GITI SCHREIBER *laat zich steeds intiemer strelen* Ik heb te lang geloofd dat het ambacht van Jean, het diamant, ons zou beschermen. Wij waren niet opzichtelijk. Dacht ik. Geen pruik,

geen pijpenkrullen of zwarte hoeden... Zelfs toen de uitsluiting begon, in de ambtenarij, dacht ik: het beperkt zich wel, daartoe. Toen werden er advocaten geschorst, aan de balie. Kinderen verwijderd, uit scholen. Waarschuwborden, aan winkels. Die ster, op je kleren. In steeds meer kranten: de schreeuw om 'zuivering'. Nog was ik zeker dat wij de dans zouden ontspringen. Ik was zoals Jean nu is. Ik durfde niet beseffen. *duwt Victor voorzichtig van zich af* Ik moet het hem vertellen. En jou ook.

VICTOR SCHEPENS Hoezo — mij ook?

GITI SCHREIBER *na een lange pauze* Ik ben niet ongesteld geworden. *pauze* Al twee keer.

VICTOR SCHEPENS *na een lange pauze*

Kan zoiets komen door de spanning?

GITI SCHREIBER *rolt met de ogen* Het komt alleszins niet door Jean... Loochenen helpt niet meer, Victor. Ik ben snel onpasselijk, mijn buik lijkt nu al op te bollen, alles is extra gevoelig, mijn hoofd draait als een tol — als ik lach wil ik wenen, en omgekeerd. Ik moet het hem vertellen. Vóór het zichtbaar wordt. Ook zonder dat. Ik kan en wil niet langer zwijgen. Het bedrog heeft lang genoeg geduurd.

VICTOR SCHEPENS En ik, Giti?

het luchtalarm begint ver weg te loeien

GITI SCHREIBER Hoezo — 'en jij'?

VICTOR SCHEPENS Het wordt pas echt onleefbaar, hier. Voor alle drie.

GITI SCHREIBER De waarheid is de waarheid. Hoe kan die ooit onleefbaar zijn?

VICTOR SCHEPENS Hoe kan ik Jean nog onder ogen komen? Ik schaam me dood.

GITI SCHREIBER Hoe denk je dat ik me voel? Maar samen redden we dat wel, we spartelen ons overal doorheen, en over een paar maanden zijn we vrij — dat heb je zelf toch net gezegd?

JEAN SCHREIBER *roept off stage* Giti! Waar blijf je?

het luchtalarm loeit nu ook wat dichterbij

VICTOR SCHEPENS Het spijt me zo, maar dit kan ik niet aan.

GITI SCHREIBER Ik moet het hem ooit vertellen. Waarom niet straks — desnoods pas morgenvroeg?

VICTOR SCHEPENS Ik kan dit niet.

GITI SCHREIBER En ik kan niet langer leven in leugens. Maar ik heb jou nodig, naast mij, als ik het vertel.

JEAN SCHREIBER *off* Giti? Waar blijf je? Kom bij mij!

VICTOR SCHEPENS En wat dan? Hier gewoon verder leven, op elkaars lip, in deze kooi? Terwijl ons verraad hem dag na dag in het gezicht zal uitlachen? Dat kunnen we hem niet aandoen, en onszelf ook niet.

GITI SCHREIBER In principe hebben we dat al gedaan.

JEAN SCHREIBER *off* Giti?

VICTOR SCHEPENS Ik ga weg. Ik zal hulp zoeken. Redding!

GITI SCHREIBER Hoe dan?

VICTOR SCHEPENS Over het dak. Ik verzin wel wat.

GITI SCHREIBER Je kunt me niet alleen laten — niet uitgerekend nu!

VICTOR SCHEPENS Jij hebt Jean. En ik zorg dat er snel weer vers brood komt, en fruit — in overvloed! Kost noch moeite!

GITI SCHREIBER Wordt dat jouw nieuwe verraad — mij laten vallen als een steen?

JEAN SCHREIBER *off* Giti, alsjeblieft...?

het luchtalarm wordt langzaam luider

VICTOR SCHEPENS Juist niet! Ik ga alles voorbereiden, een gloednieuwe stek, voor jou en mij — maar vraag me niet om hier te blijven, nu. Ik ga — dat is het beste, voor iedereen. *hij kruipt op de tafel, morrelt aan*

het dakraam

GITI SCHREIBER Wat zeg ik tegen Jean? Dat de grote weerstander te laf was om te blijven en hem in het gezicht te kijken?

VICTOR SCHEPENS Zeg wat je denkt dat goed is. Zeg dat ik de conciërge zal laten vervangen, dat het me spijt, en dat jullie nooit meer iets tekort zullen komen.

GITI SCHREIBER Tekort? Als ik jou niet heb, dan heb ik niets.

JEAN SCHREIBER *off* Giti...!

GITI SCHREIBER *grijpt Victor vast bij een been* Blijf! Jean is al zo wantrouwig! Als na die ouwe sjoemelaar ook jij verdwijnt? Dan raakt hij in paniek. Hij zal willen dat ook wij gaan vluchten.

VICTOR SCHEPENS Jullie! Waarnaartoe?

GITI SCHREIBER Om het even — weg van hier!

JEAN SCHREIBER Niet doen, Giti! Ik kom terug, met hulp. Maar wat er ook gebeurt, één ding moet je beloven. Ga niet naar buiten. Blijf hier!

GITI SCHREIBER Hoe kan ik dat beloven, terwijl je zelf weggaat?

JEAN SCHREIBER Doe het voor mij. Ga niet weg van hier. Niet doen. Niet doen...!

het luchtalarm breekt abrupt af, samen met een black-out

DERDE BEDRIJF

In de vergaderzaal (heden)

De scène licht zeer langzaam weer op. Hanneke zit tegenover Victor. Hij is zichtbaar uitgeput. Mo is afwezig. De feestelijke fanfaremuziek is verdwenen.

HANNEKE KESTER *na een pauze* Mijnheer Schepens...? Alles oké met u? Wilt u nog wat water?

VICTOR SCHEPENS *na een pauze* Doe maar. *kijkt om zich heen* Waar is die jongen — hoe heet hij weer?

HANNEKE KESTER *glimlacht* Mo is naar de ontvangstbalie gelopen. Om de brandweer te waarschuwen en ons te excuseren bij het feestcomité.

VICTOR SCHEPENS De brandweer?

HANNEKE KESTER *lacht* U en ik hebben zoveel zitten paffen dat het rookalarm is afgegaan. Weet u dat niet meer? Al dat lawaai! *bezorgd* U weet wél nog wat u ons verteld hebt? In het afgelopen uur?

VICTOR SCHEPENS *pauze* Uiteraard. De grote lijnen toch.

HANNEKE KESTER Het leek u erg aan te grijpen.

VICTOR SCHEPENS Het was een intense reis, hierheen. En een lange dag.

HANNEKE KESTER Mag ik u toch nog een paar dingen vragen? Voor de volledigheid van het dossier en zo?

VICTOR SCHEPENS Ik ben hier nu toch.

HANNEKE KESTER Wat was hun volledige naam? Van Giti en Jean.

VICTOR SCHEPENS Schreiber. Jean en Giti Schreiber. Ze waren een jaar of vijf ouder dan ik. Toen leek dat veel.

HANNEKE KESTER Hebt u enig visueel materiaal van hen? Een foto van Giti, of van allebei? De documentairemakers zullen me dat ook vragen.

VICTOR SCHEPENS Gaan ze dit verhaal gebruiken?

HANNEKE KESTER Daar beslissen Mo en ik niet over.

VICTOR SCHEPENS In de stadsarchieven bevindt zich een foto van de slijperij van Jean, en van de straat waarin ze was gevestigd.

HANNEKE KESTER Een foto van henzelf?

VICTOR SCHEPENS Die heb ik nooit gevonden.

HANNEKE KESTER Hebt u hen ooit teruggezien?

VICTOR SCHEPENS *na een pauze* Ik ben die nacht op straat opgepakt. Later die maand op transport gesteld. Onderweg heb ik van de trein af kunnen springen. Stom toeval. Een koe op de sporen, bewakers afgeleid, raampje gebroken. Zo'n bagatel heeft mij het leven gered. Het duurde weken van omzwervingen vóór ik opnieuw bij de sigarenfabriek aanbelandde. Ze was weg.

HANNEKE KESTER Giti, bedoelt u?

VICTOR SCHEPENS Die sigarenfabriek. Afgebrand, samen met een paar belendende panden. Een bom van de Geallieerden, allicht bedoeld voor het station.

HANNEKE KESTER Het spijt me dat ik ook dit moet vragen, maar weet u of Jean en Giti zich toen in de fabriek bevonden? Zijn ze daar op uw advies gebleven of hebben ze zich toch een ander onderkomen gezocht?

VICTOR SCHEPENS De conciërge is in de brand gebleven, dat staat vast. Maar het puin is verder niet onderzocht, vóór het werd geruimd. Het was oorlog en dat krot was niet het enige vernielde gebouw in die dagen. In een van onze voorsteden eiste een mislukt bombardement op een vliegtuigfabriek negenhonderd burgerdoden. Tweehonderd van hen kinderen onder de vijftien.

HANNEKE KESTER Bent u Giti en Jean blijven zoeken?

VICTOR SCHEPENS Overal. Terwijl ik de bevrijding hielp voorbereiden. Ik heb als een bezetene geschreeuwd en gevierd en gejankt toen die plaatsvond. Ik werd door iedereen geprezen voor mijn inzet. Niemand zag het.

HANNEKE KESTER Niemand zag wat?

VICTOR SCHEPENS Dat zwoegen ook maar een manier is om je wanhoop te verdoven.

HANNEKE KESTER En na de Bevrijding? Bent u blijven zoeken?

VICTOR SCHEPENS Overal. Terwijl ik geneeskunde begon te studeren. Weer als een bezetene. Ik wilde mezelf genezen door anderen te helpen.

HANNEKE KESTER Hielp het?

VICTOR SCHEPENS Niet voor mezelf. 'Geneeskunde' is een prachtig woord. 'Geneeskunst' zou nog beter zijn. Maar niet alle letsels laten zich herstellen. *trieste lach* Ik heb nochtans alle paardenmiddelen uitgeprobeerd! Verhuizen, ineens naar een ander continent. Een heel nieuw bestaan opbouwen, een andere taal aanleren. Lesgeven, advies geven.

HANNEKE KESTER Trouwen? Kinderen krijgen?

VICTOR SCHEPENS *na een pauze* Dat nooit.

HANNEKE KESTER En er is nooit een enige aanwijzing gevonden? Dat Giti en Jean die avond zijn gevlucht en opgepakt, net als u? Of dat ze verklikt zijn, vóór de brand? Dat ze zijn omgekomen, ín de brand? Hun bestaan kan toch niet zomaar verloren zijn gegaan.

VICTOR SCHEPENS Niets dan tegenstrijdige geruchten, nooit een bewijs. Iemand beweerde dat ze alles hadden overleefd en waren verhuisd naar Argentinië. Het bleek te gaan om een bejaard koppel uit de hoofdstad.

HANNEKE KESTER Wat denkt u? Dat er gebeurd is?

VICTOR SCHEPENS Elke afloop is even gruwelijk. En de uitkomst blijft dezelfde. De kern ervan heet schaamte, de schil ervan heet schuld — of omgekeerd. *glimlach* Ik ben niet altijd even helder, tegenwoordig, maar dat hebt u vast al opgemerkt.

HANNEKE KESTER Waarom zou u zich schuldig voelen, of zich schamen? Met uw staat van dienst? Ik vind dat tragisch. En onnodig.

VICTOR SCHEPENS Lief kind... Ik heb mijn ene mede-onderduiker bedrogen en ik heb de andere in de steek gelaten toen die mij het meeste nodig had. Ik ben weggevlucht van lotgenoten die veel moeilijker konden vluchten dan ik, en toch heb ik de loftuitingen niet afgewezen die mij bestempelden tot held. Niettemin heeft deze held één reis nooit durven ondernemen. De enige reis die ertoe deed.

HANNEKE KESTER Welke reis — deze? Opnieuw hierheen?

VICTOR SCHEPENS Naar de vernietigingskampen in het Oosten, waarvan ik denk en vrees dat Giti er beland moet zijn. Ik betaal, tot vandaag, een researcher om de archieven uit te pluizen, en de telkens bijgewerkte namenlijsten. Ik hoop er vurig op, en tegelijk ben ik er als de dood voor. Dat haar naam alsnog opduikt. Met de vermelding van een baby in haar gezelschap. Of dat ze bij aankomst zwanger was. En dat haar kind heeft moeten sterven vóór het mocht geboren worden. Ons kind. Vermalen door een regime dat vond dat het geen recht op leven had.

HANNEKE KESTER *binnensmonds* Verrek!

VICTOR SCHEPENS Heb ik iets fouts gezegd?

HANNEKE KESTER *morrelt aan de camera* Het spijt me verschrikkelijk, mijn oprechte excuses — maar Mo heeft blijkbaar de camera afgezet, vlak voor hij naar de balie liep. Zo dom!
Excuus!

VICTOR SCHEPENS *lange pauze* En wat ga je nu doen? Mij vragen om te herhalen wat ik zei?

HANNEKE KESTER Dat zou ik niet durven! Tenzij u...?

VICTOR SCHEPENS *na een pauze* Laten we het hierbij houden. Het gaat nu al veel te veel over mij.

VICTOR SCHEPENS Het gaat ook om de nagedachtenis van Giti. En Jean.

VICTOR SCHEPENS Die nagedachtenis is er. Zolang ik leef. En er komt binnenkort zelfs een monument! Met alle namen erop. Eindelijk zullen ze weer verenigd zijn, met hun vrienden, buren, familie. Dat zou hun veel plezier hebben gedaan. Terwijl ik niet weet of ze mijn ontboezemingen wel zo zouden appreciëren.

HANNEKE KESTER Jammer voor ons project, maar ik begrijp uw beslissing. Dank u. Kan ik u nog ergens mee van dienst zijn? Weet u zelf de weg terug te vinden naar de balie?

VICTOR SCHEPENS *schudt haar de hand* U ook bedankt, maar er zijn vast genoeg échte hoogwaardigheidsbekleders om mij op te vangen. Het ga u goed. *draait zich al om* En doe de groeten aan Mo! *keert zich toch weer om* Mag ik nog één ding zeggen? Als afscheid? Ik had het niet erg gevonden om een dochter te hebben die leek op u. Ze zou natuurlijk al veel ouder zijn dan u nu bent. Maar zo werkt dat niet. Ik voel mezelf nog altijd even piepjong als jullie beiden nu zijn, al ben ik inmiddels stokoud. *pauze* U bent exact zoals ik me haar altijd heb gedroomd. Tot ziens. *maakt weer aanstalten om weg te gaan*

HANNEKE KESTER En uw speech? Mogen we die filmen? Alstublieft?

VICTOR SCHEPENS Iedereen mag dat. Maar ik zal het niet veel hebben over mezelf.

HANNEKE KESTER Waarover wel? Het verleden of het heden?

VICTOR SCHEPENS Die hangen onverbiddelijk aan elkaar vast. Zeker in een land als dit. Het doet zich modern voor, maar het is blijven steken in de jaren vijftig. De jaren waarin men alleen heropbouwde en al de rest vergat. Op den duur wordt dat een gewoonte. En gewoontes worden ziektebeelden. In vergelijking daarmee: wat is een puur persoonlijke tragedie van lang geleden waard?

HANNEKE KESTER Waarom hebt u dan ingestemd met dit gesprek? Om uw hart te luchten?

VICTOR SCHEPENS Dat ook. Maar vooral vanwege de flinter hoop die ik altijd koester, overal.

HANNEKE KESTER Welke hoop is dat?

VICTOR SCHEPENS Dat een nieuwe generatie mij verbaast, en bij haar zoektocht naar mij een spoor vindt dat ik al heel mijn leven over het hoofd zie.

HANNEKE KESTER Het spijt me. Nee.

VICTOR SCHEPENS Ik had niet anders verwacht. Niet vanwege jullie. Vanwege de werkelijkheid. Ze is morsig, mismakt, onaf, ongrijpbaar. Ze is alles wat we niet willen dat ze is. Maar misschien is dat de essentie van herdenken. Ons gevecht met de onmogelijkheid ervan. En onze plicht om de schaarse overwinningen die we toch boeken te koesteren. *stapt moeizaam*

naar côté cour Niet weten is verschrikkelijk, Hanneke. Niet weten is ons lot. Maar we moeten ons blijven verzetten. Er is al genoeg verloren gegaan. *bijna af*

HANNEKE KESTER Nog één laatste dingetje! Hebt u gisteren of vandaag ook de locatie van de sigarenfabriek bezocht?

VICTOR SCHEPENS Dat stond op mijn agenda, ja.

HANNEKE KESTER En? Hoe voelt dat aan?

VICTOR SCHEPENS Ik weet het niet. Ik durfde niet. Ik ben gaan wandelen in het park. *af*

fade-out

VIERDE BEDRIJF

Op het spreekgestoelte (heden)

Victor Schepens betreedt de kathedraal, haalt zijn speech tevoorschijn, aarzelt, legt hem dan terzijde. Bij het spreken zoekt hij geregeld naar woorden.

VICTOR SCHEPENS Ik was hierheen gekomen om te rouwen. Niet om te oordelen. Laat staan om te veroordelen. Dat leek me ongepast. Iets wat buiten mijn rol viel. Wie, zoals ik, lang genoeg van zijn geboortegrond is weggebleven om beschouwd te kunnen worden als een vreemdeling... Die wordt niet verondersteld om in het openbaar het kaf te komen scheiden van het koren. En al zeker niet in een tijdsgewricht waarin iedere vreemdeling er blijkbaar opnieuw aan moet herinnerd worden wat zijn plaats zou zijn.

Die plaats is — steeds meer, steeds weer — buiten 'de groep'. Ik heb het dan niet over het handjevol makkers van me dat weerwerk bood en die daad bekocht met het leven. De groep waarover ik het wil hebben is groter en ongrijpbaarder. Zeg maar: mythischer. Zeg maar: mistiger. Zeg maar: zorgelijk dweepziek. Het is een club van enkelingen die privileges opeisen op basis van

onvervreemdbare kenmerken die ze eerst zélf toedichten aan de eigen club. Kenmerken die ze vervolgens weer toedichten aan zichzelf, als waren het erfelijke eretekens van ieder clublid afzonderlijk.

Een perpetuum mobile van privaat naar collectief narcisme, en weer terug. Er zijn sociologen die dat het watermerk noemen van ieder nationalisme.

Goddank voor de sociologie ben ik geen socioloog. Maar ik weet wel dit. Het perpetuum mobile waar ik net van sprak leidt tot iets bizar tegenstrijdigs. Een volgzame kudde van zelfverklaarde individualisten. Dat fenomeen is verre van nieuw en ook verre van onschuldig. Toch zijn wij, vrees ik, vandaag opnieuw aan het verworden tot zulke groepen. In dit prachtige continent, en ook ver daarbuiten. Kuddes van trotse individualisten die hun gezamenlijke angst hartstochtelijk liefhebben, en zelfs opkloppen. Want als je twijfelt aan wat je echt verbindt, komen vijandbeelden prima van pas.

Om jezelf te begrenzen en te bepalen is een vijand nu eenmaal bruikbaar dan een vriend. De buitenlandse én de binnenlandse vijand. De barbaar én de verrader. Uiteraard moet je die twee vervolgens tot elkaars bondgenoot versmelten, en zo tot dubbele vijand van jezelf. Liefst in een wereldomvattend complot.

Geen fundering is zo solide als een ingebeelde bedreiging van alle kanten tegelijk.

De ideale vijand moet niet alleen groter lijken dan hij is. Je moet hem vooral groter maken dan jezelf. De snelste politieke carrière begint met de rol van slachtoffer. Zonder Roodkapje geen Messias. Ook die twee zijn onmisbare bondgenoten, in de strijd om de perceptie en de volksgunst.

Hoe kleurrijker het lijden is waarmee je kunt pronken, des te vanzelfsprekender lijkt de roep om de eigen kudde te mógen beschermen.

En wel met alle middelen. Desnoods ook: het verloochenen van verdragen en universele verklaringen die wij op andere momenten betitelen als de basis van onze beschaving.

Als de grondslag van onze algehele morele uitmuntendheid door de eeuwen heen. Als het ons goed uitkomt, zijn we juist apetrots op die grondslag. Pas in het buitenland is de definitie van de Europeaan mij duidelijk geworden. Een Europeaan is iemand die tegen de rest van de wereld zegt: 'Luister goed, jongens. Wij hebben uitgevonden dat iedereen gelijk is. En daarom zijn wij superieur.'

Misschien is de crisis van Europa in de eerste plaats een crisis van zijn zelfbeeld. Misschien blijken we uiteindelijk toch te

kleingeestig te zijn voor de immense idealen waarmee we onszelf zo graag kronen.

Het voorgaande klinkt u allicht in de oren als kritiek. Dat is het ook. Als onze Europese cultuur inderdaad bestaat, dan is zelfkritiek een van haar oudste en sterkste troeven. Vandaar dat die zelfkritiek ook zo vaak en zo fel wordt bestreden. Ze snijdt te diep en in te gevoelige abcessen. Wat in essentie een vorm van zelfhygiëne is, wordt dan plots bestempeld als 'zelfhaat'. Of 'zelfverwerping'.

Die woorden zijn niet zomaar woorden. Het zijn symptomen. De bewijzen van een cerebrale doofheid waartegen ik in mijn professionele bestaan nooit een medicijn heb kunnen ontwikkelen. Omdat ze door geen andere hersenactiviteit wordt veroorzaakt dan de weigering om te luisteren.

Allicht zou men dat ook kunnen zeggen van mij, op dit eigenste moment. Dat ik weiger te luisteren naar de argumenten van hen die ik op de korrel neem. Sommigen onder u zullen dat ook effectief denken, hier en nu. Dat is niet erg. Dat heet een meningsverschil.

Maar ik zal die sommigen nooit beschuldigen van 'zelfverwerping'. Laat staan van 'verraad aan de normen en waarden van onze beschaving'. Het gemak waarmee dat verwijt steeds vaker in het rond wordt geslingerd — in kranten, in overlegorganen, in

parlementaire discussies — is de een van de luidste echo's van het tijdvak waarin ik heb moeten opgroeien.

Die echo brengt een beklemmende vraag met zich mee. Als dit glorieuze continent zich blijft beroepen op zijn eeuwige waarden — waarom zouden dan ook zijn eeuwenoude kwalen niet meer gelden? Indien Europa bestaat — en voor alle duidelijkheid: ik denk van wel, en ik ben een hartstochtelijke minnaar van zijn betekenis en zijn erfenis... Indien dus dat verbeelde Europa van ons wel degelijk bestaat? Dan moeten we, volgens mij, zijn héle erfenis in de ogen durven kijken.

Europa, beste vrienden, heeft niet alleen kathedralen voortgebracht. Niet alleen pianoconcerto's en popconcerten... Niet alleen goden, tegengoden en afgoden... Niet alleen architecten die het gedachtegoed van Anton Pieck dan wel Piet Mondriaan hebben omgezet in baksteen en cement... Welnee. Als we onbevangen durven te kijken naar ons continent en zijn geschiedenis, zien we ook een terugkerende onderstroom van uitsluiting, deportatie en massamoord. En de nooit opdrogende stroom van propagandakreten die ze legitimeren.

De beklemmende vraag komt bijgevolg hierop neer. Was de Holocaust een uitzondering of een sinister hoogtepunt? Een

aberratie of een seriële, ingebakken consequentie? Aan u de keuze. De mijne is duidelijk.

Stel: mijn antwoord klopt. Dan moet ik u tegelijk teleurstellen. Ik heb geen wondermiddel te bieden om onze sinistere onderstroom in te dijken. Ik heb wel een verzoek. Laten we waken over woorden. Woorden zijn wapens.

Ik noem er één in het bijzonder, waarvan het recente hergebruik mij is opgevallen. 'Omvolking.'

Zo'n woord veronderstelt het bestaan van een Volk, te schrijven met hoofdletter. Alsook de overtuiging dat je het ene Volk überhaupt kunt vervangen door het andere, als ging het om pionnen op een bordspel. Mijn oordeel, allicht gekleurd door mijn herinnering, is opnieuw duidelijk. Het woord omvolking is een klauwhamer uit de gereedschapskist van de nazi's. Het laat zich niet lichtzinnig gebruiken. Jazeker — je kunt ermee koketteren, zoals je kunt koketteren met alles, van lavendelzakjes tot tulpenbollen. Maar koketteren kan gewoonte worden. En gewoonte wordt gewoonlijk wet.

Tijd om afscheid te nemen. Ik werd, geheel correct, aangekondigd als Victor Schepens. U kende mij niet en de kans is groot dat u me weer zult vergeten. Erg is dat niet. Er waren er meer zoals ik, en velen van hen waren belangrijker en dapperder. Ze zijn net zo

goed vergeten. Als ik hier sta, is het in de eerste plaats om hen te eren. Samen met de talrijke slachtoffers die zij, net zo min als ik, hebben weten te behoeden voor een gruwelijk lot. Dat ook velen onder hen vergeten zijn, is iets waarvoor ik me schuldig voel tot de dag van vandaag.

Ik had meer kunnen doen. Ik heb het niet gedaan. Ik wens ieder van u, aan het eind van haar of zijn bestaan, een andere conclusie toe.

Nog een prettige voortzetting, iedereen.

En vaarwel. *af*

doek

VERANTWOORDING

Verloren vader is geschreven op vraag van het Nederlandse kunstenproject Theater Na de Dam 2019. Hoofdpersoon Victor Schepens is zeer vrij gebaseerd op de Belgische verzetsheld Charles Schepens, die tientallen Joden en verzetslui redde van vervolging door de nazi's. Na de oorlog maakte hij in de Verenigde Staten naam als oogchirurg. Hij ontwikkelde medische instrumenten die nog steeds worden gebruikt. Een gerenommeerd onderzoekscentrum voor oogziekten, verbonden aan de universiteit van Harvard, draagt zijn naam. Hij overleed op vierennegentigjarige leeftijd in zijn woonplaats Nahant, Massachusetts, aan de gevolgen van een hartaanval.

Van groot belang voor mij waren ook de interviews en gesprekken van en met historicus en rector van de Antwerpse universiteit Herman Van Gothem. Van zijn hand verscheen begin 2019 het boek *1942. Het jaar van de stilte*. Daarin legde hij de betrokkenheid bloot van de oorlogsburgemeester van Antwerpen, Leo Delwaide sr., bij grootschalige anti-Joodse razzia's, uitgevoerd door een deel van de lokale politie die opereerde onder de bevoegdheid en op bevel van Delwaide. Al snel na de publicatie van Van Gothems boek werd door het stadsbestuur besloten om

de naam van het grootste aanlegdok in de Antwerpse haven te veranderen van Delwaide- naar Bevrijdingsdok.

Daarnaast dank ik Jair Stranders en Bo Tarenskeen van Theater Na de Dam voor hun vele hartelijke gesprekken en tips, en het feit dat ze me uitnodigden voor deze bijzondere opdracht.

Verloren vader werd op 4 mei 2019 als onderdeel van Theater Na de Dam gelezen in elf Nederlandse steden

Amsterdam Internationaal Theater Amsterdam

Den Haag Het Nationale Theater

Groningen Het Noord Nederlands Toneel

Arnhem Toneelgroep Oostpool

Rotterdam Theater Rotterdam

Almere Theatergroep Suburbia

Haarlem Toneelschuur Producties

Leeuwarden Tryater

Utrecht Nieuw Utrechts Toneel

Tilburg Het Zuidelijk Toneel

Nijmegen Theatergroep Greppel

In België werd de tekst voor het eerst gelezen op 25 augustus 2019, in de Bourschouwburg Antwerpen, in opdracht van Toneelhuis Antwerpen, in een regie van Guy Cassiers en als onderdeel van de jaarlijkse Cultuurmarkt van Vlaanderen.

www.theaternadedam.nl

www.sabam.be

www.verlagderautoren.de

De redactie was in handen van Bo Tarenskeen, Anni van Landeghem en Johan Reyniers.

Tom Lanoye (1958) leeft en werkt in Antwerpen (België) en Kaapstad (Zuid-Afrika). Hij is romancier, dichter, columnist, scenarist en theaterauteur. Hij is een van de meest gelezen en gelauwerde auteurs van ons taalgebied en kind aan huis bij alle grote Europese theaterfestivals. Zijn grote Shakespeare-bewerking uit 1997, *Ten oorlog*, werd in 2015 door bezoekers, acteurs en regisseurs gekroond tot nummer één van de Nederlandstalige theatercanon. Zijn naam wordt uitgesproken op zijn Frans: /lanwa/.

www.lanoye.be

Toneelwerk

Wie is bang – 2019

Verloren vader – 2019

De felomstreden kroon en deerniswekkende dood van koning Edward II en zijn favoriet, jonkheer Gaveston, onder wiens betovering hij zich afkeerde van zijn koningin en kroonprins, tot steeds grotere woede van de verzamelde adel en het voor de rest onwetende gewone volk – vrij naar Christopher Marlowe – 2017

Revue Ravage. Dood van een politicus – 2015

Koningin Lear – naar William Shakespeare – 2015

Hamlet versus Hamlet – naar William Shakespeare – 2014

De Russen – naar Anton Tsjechov – 2011

Bloed en Rozen. Het lied van Jeanne en Gilles – 2011

Alles eender (ganzenpas) – 2008

Atropa. De wraak van de vrede – naar Euripides, Donald Rumsfeld en Curzio Malaparte – 2008

Mefisto for ever – naar Klaus Mann – 2006

Fort Europa. Hooglied van versplintering – 2005

Diplodocus Deks. Triomf der archeologie – 2004

De Jossen. Val en revival der saamhorigheid – 2004

Mamma Medea – naar Euripides en Apollonios – 2001

Ten oorlog – samen met Luk Perceval, naar William Shakespeare –
1997 (*Richaar Deuzième / Hendrik Vier / Hendrik de Vijfden /*
Margaretha di Napoli / Edwaar de King / Risjaar Modderfokker
den Derde)

Celibaat – naar Gerard Walschap – 1993

Bij Jules en Alice – 1991

Blankenberge – 1991

Komieken – naar Trevor Griffiths – 1990

De Canadese muur – samen met Herman Brusselmans – 1989